

Dana Knotová a kolektiv

Školní poradenství

- Poradenské služby v českém školství
- Školní poradenské pracoviště
- Vedení poradenského rozhovoru
- Žáci se speciálními potřebami
- Mimořádně nadaní žáci a studenti
- Role škol v oblasti kariérového poradenství

Autorský kolektiv:

doc. PhDr. Dana Knotová, Ph.D.

Mgr. Lenka Hloušková, Ph.D.

Mgr. Martina Kánská

doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, Ph.D.

Mgr. Lenka Ondráčková

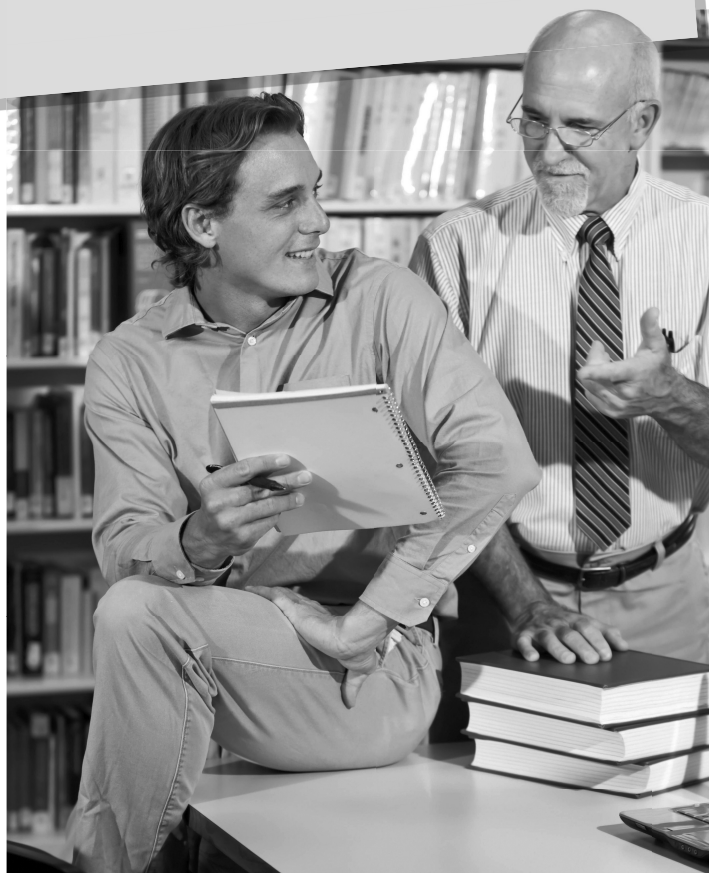
PhDr. Alena Šafrová

Mgr. Michaela Vacková

Mgr. Alice Vašáková

Školní poradenství

- Poradenské služby v českém školství
- Školní poradenské pracoviště
- Vedení poradenského rozhovoru
- Žáci se speciálními potřebami
- Mimořádně nadaní žáci a studenti
- Role škol v oblasti kariérového poradenství

Úpoznornění pro řtenáře a uživatele této knihy

Vřechna práva vyhrazena. Źádná řást této tiřtěné ři elektronické knihy nesmí být reprodukována a řířena v papírové, elektronické ři jiné podobě bez řředchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užítí této knihy bude trestně stíháno.

doc. PhDr. Dana Knotová, Ph.D.
řKOLNÍ PORADENSTVÍ

TIRÁŹ TIřTĚNĚ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5406. publikaci

Recenzoval:

prof. PhDr. Kohoutek Rudolf, CSc.

Odpovědná redaktorka Mgr. Hana Vařáková
Sazba a zlom Radek Vokál
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 264
Vydání 1., 2014

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a. s., 2014
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-4502-2

ELEKTRONICKĚ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8949-1 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-8950-7 (ve formátu EPUB)

OBSAH

ÚVOD	9
1. PORADENSKÉ SLUŽBY V ČESKÉM ŠKOLSTVÍ	11
1.1 Rozvoj poradenských služeb (ve školství) od roku 1948 po současnost	11
1.1.1 <i>Institut pedagogicko-psychologického poradenství</i>	12
1.1.2 <i>Vybrané projekty k podpoře poradenských služeb ve školství</i>	13
1.2 Poradenské služby ve škole (školní poradenské pracoviště)	15
1.3 Školská poradenská zařízení	17
1.3.1 <i>Pedagogicko-psychologické poradny</i>	18
1.3.2 <i>Speciálněpedagogická centra</i>	19
1.3.3 <i>Střediska výchovné péče</i>	20
1.4 Orgány sociálně-právní ochrany dětí	22
2. ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVISŤE	25
2.1 Výchovný poradce	29
2.1.1 <i>Standardní činnosti výchovného poradce</i>	30
2.1.2 <i>Oblasti činností výchovného poradce</i>	32
2.1.3 <i>Vedení dokumentace výchovného poradce</i>	36
2.2 Práce výchovného poradce se školní třídou	37
2.2.1 <i>Kontext práce se třídou</i>	38
2.2.2 <i>Třída jako sociální skupina</i>	40
2.2.3 <i>Dovednosti při práci se školní třídou</i>	41
2.2.4 <i>Formy práce se školní třídou</i>	43
2.2.5 <i>Realizace programu se školní třídou</i>	45
2.2.6 <i>Metodika realizace programu</i>	48
2.3 Školní metodik prevence	51
2.4 Školní psycholog	54
2.4.1 <i>Poslání a náplň práce školních psychologů</i>	55
2.4.2 <i>Některé zkušenosti z praxe</i>	56
2.4.3 <i>Příprava školy na příchod školního psychologa</i>	57
2.4.4 <i>„Objednávky“ pro školního psychologa</i>	59
2.5 Školní speciální pedagog	62
2.5.1 <i>Úkoly speciálního pedagoga v rámci standardních poradenských činností školy</i> ..	63
2.5.2 <i>Práva a povinnosti školního speciálního pedagoga</i>	64
2.5.3 <i>Standardní činnosti školního speciálního pedagoga</i>	65
2.5.4 <i>Kvalifikace školního speciálního pedagoga, osobnostní předpoklady</i>	71

3. ŽÁCI SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI	77
3.1 Podmínky vzdělávání a speciální podpory žáků	77
3.2 Podmínky inkluzivního vzdělávání	79
3.3 Vzdělávání žáků s SVP na základní škole a volba střední školy	81
3.4 Vzdělávání a poradenská podpora žáků podle druhu zdravotního postižení či znevýhodnění	84
4. OBTÍŽE ŽÁKŮ S UČENÍM A CHOVÁNÍM	117
4.1 Prevence obtíží v učení a chování	119
4.2 Neúspěšnost v učení, problémy v chování u žáků	121
5. MIMOŘÁDNĚ NADANÍ ŽÁCI A STUDENTI	127
5.1 Důležité historické mezníky	127
5.1.1 <i>Termanovo pojetí rozumového nadání</i>	128
5.1.2 <i>Renzulliho tříkruhový model</i>	128
5.1.3 <i>Gagného vývojový model</i>	129
5.2 Identifikace nadaných žáků a studentů	130
5.2.1 <i>Metody identifikace nadaných žáků</i>	131
5.3 Typické charakteristiky nadaných žáků	132
5.4 Některé rizikové skupiny nadaných žáků	134
5.5 Vybrané sociální a emoční problémy nadaných	138
5.6 Vzdělávání nadaných žáků	139
5.6.1 <i>Konkrétní vzdělávací opatření</i>	140
6. VEDENÍ PORADENSKÉHO ROZHOVORU	143
6.1 Kontext poradenského rozhovoru	143
6.2 Výchovný poradce jako pomáhající pracovník	145
6.3 Pomoc a kontrola	145
6.4 Dovednosti při vedení poradenského rozhovoru	147
6.5 Fáze poradenského rozhovoru	148
6.6 Komunikace s „problémovými“ klienty	150
7. ŠKOLNÍ PORADCI JAKO AKTÉŘI ORGANIZAČNÍHO UČENÍ	153
7.1 Co je organizační učení	153
7.2 Žáci se specifickými potřebami jako téma pro organizační učení	154
7.3 Metodická podpora jako součást organizačního učení	157
8. ROLE ŠKOL V OBLASTI KARIÉROVÉHO PORADENSTVÍ	161
8.1 Kariérové poradenství ve školách	162
8.2 Zaměření kariérového poradenství na školách	167
8.2.1 <i>Poskytování kariérových informací</i>	167
8.2.2 <i>Stručný popis informačních portálů</i>	171
8.3 Příklad dobré praxe: spolupráce neziskové organizace a školy v kariérovém poradenství	176
8.3.1 <i>Bezpečný prostor</i>	177
8.3.2 <i>Nízkoprahovost jako faktor ovlivňující proces individuálního plánování s klientem</i>	178

8.3.3	<i>Kariérové poradenství v NZDM DROM.</i>	179
8.3.4	<i>Kariérové poradenství – chce to změnu!</i>	182
8.3.5	<i>Dvojí pohled na děti a mládež – školy a neziskový sektor: najdeme společnou řeč?</i>	183
9.	PŘÍLOHY	187
	Příloha 1: Pracovní náplň výchovného poradce – v pozici vedoucího školního poradenského pracoviště	187
	Příloha 2: Pracovní náplň školního metodika prevence	190
	Příloha 3: Pracovní náplň školního speciálního pedagoga	192
	Příloha 4: Pracovní náplň školního psychologa	194
	Příloha 5: Ukázka plánu práce školního poradenského pracoviště (ŠPP)	196
	Příloha 6: Vnitřní předpis ZŠ k integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.	205
	Příloha 7: IVP – osnova.	209
	Příloha 8: Jak postupovat při tvorbě IVP – metodický materiál pro učitele	211
	Příloha 9: IVP pro žáka s vývojovou poruchou učení	213
	Příloha 10: IVP pro žáka s vývojovou poruchou chování	216
	Příloha 11: Vnitřní předpis ZŠ k zajištění péče o neprospívající žáky a žáky mimořádně nadané.	219
	Příloha 12: Záznam z pohovoru o školním neprospěchu žáka	221
	Příloha 13: Vnitřní předpis ZŠ k řešení neomluvené nebo zvýšené omluvené absence	222
	Příloha 14: IVP pro mimořádně nadaného žáka.	225
	Příloha 15: Příklad zařazení problematiky volby povolání do školního vzdělávacího programu	227
	Příloha 16: IVP pro žáka s výukovými obtížemi.	232
	Příloha 17: IVP pro žáka se sluchovým postižením	243
	Příloha 18: Doporučení SPC pro sluchově postižené k uzpůsobení podmínek maturitní zkoušky.	248
	Příloha 19: IVP pro žáka s kombinovaným postižením	249
	Příloha 20: IVP pro žáka s poruchou autistického spektra	256

ÚVOD

Po dlouhou dobu bylo poskytování poradenských služeb ve školách považováno v rámci českého školství za méně významné. I když se poradenství ve školách rozvíjelo od padesátých let 20. století, služby, které zpočátku nabízelo, byly do značné míry redukovány na poradenství při volbě povolání. Od roku 1962 byly poradenské služby postupně profilovány v souladu s tehdejšími politicko-ekonomickými představami v rámci výchovného poradenství. Na školách byl ustaven výchovný poradce, v jehož náplni práce byla zejména péče o problémové a talentované žáky a také pomoc žákům při volbě povolání. Vzniklo postgraduální studium pro výchovné poradce na Karlově univerzitě v Praze a Univerzitě J. E. Purkyně v Brně (nyní Masarykova univerzita). Poradenské služby ve školství (školským a mimoškolským institucím a rodinám) začala poskytovat též síť krajských pedagogicko-psychologických poraden. Poradny rozvíjely diagnostické a nápravné metody, zabývaly se prevencí poruch chování a profesní orientací. Další vývoj výchovného poradenství koncepčně ovlivnila v následujících více než dvaceti letech M. Klímová. V sedmdesátých a osmdesátých letech byla rozšířena síť pedagogicko-psychologických poraden do okresních měst a nově byla zvýrazněna role výchovných poradců na středních odborných školách a učilištích. Tato koncepce a zaměření poradenských služeb přetrvávaly do poloviny devadesátých let 20. století.

Situace se postupně změnila v souvislosti se společenskou, politickou a ekonomickou transformací české společnosti a tím i změnou požadavků kladených na školu jako na jednoho z centrálních aktérů výchovy a vzdělávání. V uplynulých dvou dekadách začaly být školy vnímány jako partneři rodičů a dalších veřejných institucí spolupodílejících se na výchovně-vzdělávacím procesu. Objevily se snahy posílit roli škol v oblasti poradenských služeb v souvislosti s koncepčními a kurikulárními změnami v českém školství. Mnohé tyto snahy a změny inicioval Institut pedagogicko-psychologického poradenství. Následné legislativní změny v roce 2005 umožnily vytvořit a rozšířit poradenské týmy na školách, postupně začala vznikat školní poradenská pracoviště.

Právě činnost školních poradenských pracovišť nás přivedla k myšlence připravit publikaci, v níž by zejména pracovníci, kteří poskytují poradenské služby ve školách, mohli nalézt informace, praktické rady a doporučení.

Tým spoluautorů, jež působí v akademické sféře i v každodenní praxi škol, tedy předkládá publikaci, která shrnuje dosavadní poznatky a nabízí (zejména v přílohách) praktické ukázky mnoha činností týkajících se školního poradenského pracoviště. Budeme rády, když publikace bude sloužit také jako studijní pomůcka zejména studentům pedagogických oborů. Doufáme, že naše publikace se alespoň částečně stane zdrojem podpory existence a práce školních poradenských pracovišť.

Za tým spoluautorek Dana Knotová

1. PORADENSKÉ SLUŽBY V ČESKÉM ŠKOLSTVÍ

Dana Knotová

Poradenské služby v českém školství jsou poskytovány ve školách a školských poradenských zařízeních. Poradenské služby ve školství patří do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Jejich současná koncepce je realizována od roku 2005. Koncepce je postavena na spolupráci a činnosti školního poradenského pracoviště a školských poradenských pracovišť. Tento typ poradenských služeb je orientován na děti, žáky a studenty, nabízí také odbornou pomoc rodičům (nebo zákonným zástupcům), školám a školským zařízením.

Poradenské služby jsou poskytovány na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Tento zákon je obecným právním východiskem, základním právním předpisem zaměřeným na výkon poradenských služeb ve školách a školských zařízeních je vyhláška č. 116/ 2011 Sb. (novela vyhlášky č. 72/ 2005 Sb.), o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

1.1 ROZVOJ PORADENSKÝCH SLUŽEB (VE ŠKOLSTVÍ) OD ROKU 1948 PO SOUČASNOST

Jako u mnoha jiných společenskovedních aktivit se neblahý vliv politických událostí v Československu projevil také v poradenství. Po roce 1948 se očekávalo, že změna společensko-politického systému zamezí sociálním a výchovným problémům, a proto poradenských služeb nebude třeba. Trvalo několik let, než se začaly reálněji posuzovat možnosti a jejich skutečná potřeba. Ve druhé polovině padesátých let vznikla dětská psychologická poradna – první česká poradna byla založena v Brně v roce 1958¹. Spolupracovala s učiteli, lékaři, byla též výukovým pracovištěm filozofické fakulty brněnské univerzity. Postupně se poradny zaměřily na problémovou mládež a výchovu k volbě povolání samozřejmě v souladu s tehdejšími preferovanými politicko-ekonomickými představami.

V tomto období začali ve školách působit vyškolení učitelé jako poradci pro volbu povolání. První učitelé-poradci byli vyškoleni v letech 1959–1961. Počet poraden rostl a v roce 1962 byl vysloven požadavek vybudovat výchovné poradenství. Směrnici mini-

¹ Na Slovensku vznikla první poradna v roce 1957 v Bratislavě. Vznikaly také psychologické výchovné poradny a kliniky.

sterstva školství a kultury (č. j. 1868/62/I/2) bylo uloženo zřídit na základních školách funkci výchovného poradce. Jeho úkolem bylo pracovat se žáky talentovanými, péče o problémové žáky a volba povolání. Od roku 1964 začalo vycházet periodikum *Výchovný poradce*, jež dlouhá léta vedla M. Klímová, která koncepčně ovlivnila vývoj výchovného poradenství v následujících více než dvaceti letech. V roce 1965 bylo otevřeno postgraduální studium pro výchovné poradce na Karlově univerzitě v Praze a Univerzitě J. E. Purkyně v Brně (nyní Masarykova univerzita). V roce 1967 se nařízením ministerstva školství začala zřizovat síť krajských pedagogicko-psychologických poraden, vznikla první poradna tohoto typu v Praze. Poradny poskytovaly služby školským a mimoškolským výchovným institucím a rodinám (Kohoutek, 1999).

K výrazným osobnostem, jež ovlivnily vývoj poradenství v těchto letech, patřili (kromě již zmíněné M. Klímové) také J. Koščo, O. Blaškovič, V. Hrabal a B. Bárta².

V roce 1978 se síť poraden rozšířily i do tehdejších okresních měst. V souvislosti s novým školským zákonem v roce 1980 byla také nově posílena role výchovných poradců na středních odborných školách a učilištích. Místo termínu pedagogicko-psychologické poradenství převládalo užívání pojmu výchovné poradenství. Na ministerstvu školství byla zřízena Metodická rada pro výchovné poradenství a Koordinační sbor. Vědecko-výzkumným centrem se stal Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství při Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze³ (Klímová, 1987).

Po roce 1990 přetrvávala tato koncepce poradenských služeb do poloviny devadesátých let. Výraznou změnu přineslo až založení Institutu pedagogicko-psychologického poradenství (dále IPPP) v roce 1994.

1.1.1 INSTITUT PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉHO PORADENSTVÍ

Zřizovatelem IPPP bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Činnost byla od počátku zaměřena na poskytování služeb a metodických rad v oblasti pedagogicko-psychologické, speciálněpedagogické a volby vzdělávací dráhy. V souvislosti s koncepčními a legislativními změnami týkajícími se poradenských služeb ve školství byla činnost IPPP v roce 2007 rozšířena a stal se koordinačním, koncepčním, centrálním metodickým, vzdělávacím i informačním pracovištěm. Do jeho činnosti patřilo také vydávání publikací, vytváření analýz a realizace či podpora výzkumů v oblasti poskytování poradenských služeb ve školství. IPPP patřil rovněž k navrhovatelům a úspěšným řešitelům významných projektů, jež napomohly zvýšit kvalitu poradenských služeb ve školství. V souvislosti s koncepčními a organizačními změnami na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR byla činnost IPPP na konci roku 2011 převedena pod nově vzniklou instituci Národní ústav pro vzdělávání, který sloučil jak IPPP, tak Národní ústav odborného vzdělávání i Výzkumný ústav pedagogický.

Poskytování poradenských služeb ve školství se v České republice postupně rozšiřovalo, vznikla nová zařízení a instituce, zejména musíme zmínit speciálněpedagogická centra a střediska výchovné péče. V roce 1998 bylo poskytování poradenských služeb ošetřeno metodickým listem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Ke hlavním kon-

² Výčet jmen je pouze ilustrativní, nečiníme si nárok na úplný seznam jmen.

³ Na Slovensku jím byl Výzkumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v Bratislavě.

cepčním změnám patřila snaha rozšířit poradenské služby na školách, návrhy směřovaly ke školním psychologům a následně speciálním pedagogům. Poprvé se záměrem vstupu školních psychologů do škol přišel *Národní program rozvoje vzdělání v České republice* (tzv. Bílá kniha) v roce 2001. Již tehdy byly vymezeny rámcové podmínky pro činnost těchto odborníků ve školách. V roce 2005 vyhláškou č. 72/ 2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních, vstoupila v platnost nová podoba poskytování poradenských služeb ve školství, vznikla současná síť školních a školských poradenských pracovišť.

Současnou podobu a rozvoj poradenských služeb ve školství významně podpořily různé projekty. K těm nejvýraznějším patřily projekty podporované Evropským sociálním fondem.

1.1.2 VYBRANÉ PROJEKTY K PODPOŘE PORADENSKÝCH SLUŽEB VE ŠKOLSTVÍ

Mezi významné projekty patří tzv. projekty s názvem Vzdělávání – informace – poradenství, tzv. VIP. V letech 2005–2008 byl IPPP ve spolupráci s Národním ústavem odborného vzdělávání (dále NÚOV) realizován první projekt „Rozvoj a zdokonalení integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělávání a volby povolání“, zkráceně označovaný jako „VIP-Kariéra“. IPPP se v rámci projektu zabýval vytvářením a činností školních poradenských pracovišť, vzděláváním výchovných poradců ze škol zapojených do projektu. NÚOV vytvořil Informační systém uplatnění absolventů škol s multimediálním průvodcem usnadňujícím orientaci ve vzdělávacím systému a ve světě práce⁴ a také e-learningové vzdělávání pedagogů. Projekt umožnil finančně zabezpečit činnost školních psychologů a školních speciálních pedagogů na vybraných školách. Úspěšný průběh projektu dokládají dostupná data: školní psychologové a školní speciální pedagogové pracovali na 102 školách, pečovali o zhruba 28 tisíc žáků, podpořili celkem 400 724 žáků (opakované návštěvy), 49 107 rodičů a 99 895 učitelů (*Tisková zpráva*, 2008).

Na tento projekt navázal další s názvem „Rozvoj školních poradenských pracovišť (vzdělávání – informace – poradenství)“, zkráceně „RŠPP-VIP II“. Projekt byl realizován IPPP v letech 2009–2011, partnerem bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Výsledkem projektu bylo navržení změn ve stávajícím systému školních a školských poradenských služeb (např. návrh na doplnění týmu školního poradenského pracoviště o asistenta pedagoga a sociálního pedagoga, návrh na školního psychologa nebo školního speciálního pedagoga u škol s více než 350 žáky), návrh na zpracování školního programu pedagogicko-psychologického poradenství, doporučeno bylo provádět evaluaci preventivních programů, vytvořit krizové plány pro všechny typy rizikového chování jako součást minimálních preventivních programů. Navržen byl rovněž systém kariérového růstu školních psychologů a školních speciálních pedagogů v návaznosti na různé formy vzdělávání, v rámci projektu vznikla také poradenská linka pro pedagogy. Realizace návrhů však nebyla zcela naplněna, zřejmě i kvůli koncepčním a organizačním změnám na ministerstvu školství.

Od roku 2012 (do roku 2015) je realizován nový projekt „Rozvoj a metodická podpora poradenských služeb“, zkráceně nazývaný „RAMPS-VIP III“. Tento projekt po výše zmí-

⁴ Více viz www.infoabsolvent.cz.

něných organizačních změnách nyní realizuje Národní ústav pro vzdělávání, partnerem je ministerstvo školství. Projekt je zaměřen na zvýšení kvality poskytovaných služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, jež jsou poskytovány školními psychology, školními speciálními pedagogy, metodiky pro školní poradenská pracoviště a dalšími odbornými pracovníky. Ve vybraných školách a školských poradenských zařízeních bude školním psychologům a speciálním pedagogům poskytována metodická podpora a nekolidastupňové odborné vzdělávání. Školám, které nemají školního psychologa a speciálního pedagoga, bude zajištěna metodická podpora a pomoc prostřednictvím středisek výchovné péče. Předpokládá se, že vznikne síť metodické a supervizní podpory, propojení školních a školských poradenských služeb v oblasti metodického vedení, cílem je také rozšíření poradenských služeb pro žáky s poruchami chování prostřednictvím středisek výchovné péče, dále vypracování návrhů na legislativní změny v systému poradenských služeb školního a školského poradenství.

Projekty mimo jiné potvrdily důležitost existence školních poradenských pracovišť, významně zlepšily podmínky pro jejich činnost, poukázaly na významnou roli výchovných poradců, školních psychologů a speciálních pedagogů ve školách zejména při práci s dětmi s poruchami chování, se sociálně znevýhodněnými, nadanými i s dětmi s neprospěchem a rovněž u dětí-cizinců, významný je i jejich podíl při práci s rodiči. O udržitelnosti projektů se však vedou diskuse.

V současné době je realizován (zahájen v roce 2010) projekt také podpořený Evropským sociálním fondem s názvem „Kariérové poradenství v podmínkách kurikulární reformy“ (zkráceně „VIP Kariéra II – KP“), který má úzké vazby na výše v textu zmíněné projekty VIP. Řešitelem tohoto projektu je rovněž Národní ústav pro vzdělávání. Hlavním cílem projektu je rozšíření, racionalizace a zkvalitnění informační, vzdělávací a metodické podpory kariérového poradenství a vzdělávání ve školách a vytvoření vazby na služby celoživotního poradenství. V rámci projektu se připravuje rozvoj integrovaného systému kariérového poradenství, návrh systému informačně-poradenských služeb pro oblast počátečního vzdělávání, návaznost poradenských služeb v rezortu školství a v rezortu zaměstnanosti s poskytováním informačně-poradenských služeb. Projekt deklaruje podporu znevýhodněných a prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání, rozvoj informačního systému integrujícího informace z oblasti vzdělávání a trhu práce a také nabídku vzdělávání informačního poradenského pracoviště pro zájemce z řad pedagogických a poradenských pracovníků.

Současná podoba poradenských služeb ve školství byla utvářena v devadesátých letech. Postupně vznikala koncepce, která je postavena na činnosti výchovného poradce a školního metodika prevence, nově na existenci školního poradenského pracoviště a jeho spolupráci se školskými poradenskými pracovišti (pedagogicko-psychologickými poradnami a speciálněpedagogickými centry). Poradenské služby ve školství jsou poskytovány na základě školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.) a Vyhlášky č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.), dále vyhlášky č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.).

Seznam důležitých právních předpisů vztahujících se k poskytování poradenských služeb ve školství

- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon);
- zákon č. 198/2012 Sb, kterým se mění zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících;
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí;
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže;
- zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů;
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon;
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník;
- vyhláška č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních;
- vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných;
- metodický pokyn č. j. 20 006/2007-51, k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních;
- metodický pokyn č. j. 25 884/2003-24, o spolupráci předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané;
- metodický pokyn č. j. 24 246/2008-6, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení;
- metodický pokyn č. j. 10 194/2005-14, k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví;
- metodický list k poskytování poradenských služeb na školách a školských zařízeních č. j. 13 409/98-24;
- nařízení vlády ČR č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálněpedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků.

1.2 PORADENSKÉ SLUŽBY VE ŠKOLE (ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVISTĚ)

Přímo ve školách poradenské služby zajišťuje výchovný poradce a školní metodik prevence, může být zřízeno školní poradenské pracoviště, pak jej tvoří tým spolupracovníků složený z výchovného poradce, školního metodika prevence, případně školního speciálního pedagoga či školního psychologa. Do týmu mohou být v závislosti na konkrétních podmínkách škol přizváni třídní učitelé a také učitelé tzv. výchov (občanské, rodinné apod.). Za poskytování poradenských služeb je zodpovědný ředitel školy (nebo jím pověřený pracovník). Služby jsou bezplatné, jejich zaměření je na primární prevenci sociálně patologických jevů a prevenci školní neúspěšnosti, informační a poradenskou podporu jak při volbě vzdělávací dráhy, tak volbě profesního uplatnění, při integraci

a inkluzi, péči o nadané a dlouhodobě neprospívající, ale mimo jiné též na metodickou činnost směřovanou k pedagogům škol.

Ve školách jsou poskytovány poradenské služby, které jsou součástí různých druhů poradenství. Vymezování pojetí a činností jednotlivých druhů poradenství se v dostupných zdrojích (např. Hřebíček, 1997; Kohoutek, 1999; *Národní program*, 2001; *Výchovné poradenství*, 2009) často překrývá, jednotlivé definice mají podobu velmi obecných vymezení, nebo je naopak tvoří konkrétní popis obdobných činností. Poradenské aktivity zahrnované do jednotlivých vymezení jsou v podstatě komplementární. Poradenské služby ve školství z tradičně uváděných druhů poradenství se obvykle realizují v pedagogicko-psychologickém poradenství, výchovném poradenství, kariérovém poradenství a speciálněpedagogickém poradenství.

Jak již bylo uvedeno výše, vymezení jednotlivých druhů poradenství v českých odborných zdrojích je velmi neostré, v podstatě nepřehledné. Dostupné definice se zabývají především tím, co tvoří jejich obsah (tedy vlastně poskytují popis činností), nebo se zaměřují na uspořádání systému institucí a náplň jednotlivých profesí, jež v daném systému poradenské služby nabízejí. Do konkrétních definic se nepochybně promítá také profesní profilace jejich autorů. Nesmíme opomenout též zahraniční vlivy, v řadě zemí je situace stejně nepřehledná a terminologie různorodá.⁵ Pro ilustraci výše uvedeného vybíráme některá vymezení.

Různá pojetí **pedagogicko-psychologického poradenství** zdůrazňují psychologickou složku poradenství. Dlouhodobě se vedly diskuse o užívání tohoto pojmu. „*Pedagogicko-psychologické poradenství představuje službu již s padesátiletou tradicí. Je dobře zakotveno v českém školském systému. Dochází k jeho trvalému posilování a rozvíjení a posilování jeho služeb.*“ (*Výchovné poradenství*, 2009, s. 55) Poskytuje odbornou konzultační a poradenskou činnost, je orientováno na poskytování podpory při řešení obtížných výchovných a vzdělávacích situací, provádí diagnostiku, nápravnou péči, preventivní a koordinační aktivity, poskytuje metodickou podporu výchovným poradcům a učitelům. R. Kohoutek (1999, s. 13) uvádí: „*Problémové okruhy, kterými se poradensky zaměřená pedagogicko-psychologická pracoviště od počátku svého vývoje zabývala, můžeme rozdělit na čtyři skupiny: psychodidaktické problémy, psychosociální maladaptace, problémy psychosociálních vztahů a problémy výchovy k povolání a studiu a výběru povolání a studia.*“

Výchovné poradenství je v terminologii dlouhodobě zakotveno na základě koncepčních návrhů M. Klímové zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Prosazovala takové pojetí poradenství, v němž byl zdůrazněn pedagogický aspekt. „*Výchovné poradenství má sloužit výchově, tvoří pomoc při řešení výukových a výchovných problémů dětí předškolních zařízení i žáků základních a středních škol, škol pro mládež vyžadujících zvláštní péči a školských zařízení*“ (Klímová, 1987, s. 29). V současné době je výchovné poradenství spojeno s činností výchovných poradců přímo ve školách. K činnostem výchovného poradce patří: „*poradenské činnosti, tj. kariérové poradenství, poradenství žákům s výukovými obtížemi, poradenství a péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, poradenství zákonným zástupcům těchto žáků, poradenství žákům z jiných kultur a z cizojazyčného prostředí. Metodické činnosti, které obnášejí zprostředkování dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků školy, předávání veškerých důležitých informací týkajících se nových metodických postupů pedagogické diagnostiky a intervence. Do této oblasti spadá také veškerá evidence práce se žáky a shromažďování odborných zpráv z vyšetření žáků a další související dokumentace.*“ (*Výchovné poradenství*, 2009, s. 29)

⁵ Více informací ve výzkumné zprávě Vzdělávání poradců v České republice. Praha: NVF, 2004.

Kariérové poradenství je nyní velmi akcentované, i když legislativně není ve školských poradenských službách dostatečně ukotveno. Je charakterizováno jako „komplementární článek komplexního systému podpory mládeže při vstupu do světa vzdělávání a práce. Je třeba říci, že cílem poradenství ve školství by nemělo být nahrazování nebo suplování již institucionalizovaných služeb (tj. především těch fungujících v rezortu zaměstnanosti). Naopak – školský poradenský systém by měl vytvářet podmínky pro budování a rozvoj funkčních vazeb s těmito poradenskými složkami.“ (Výzkum služeb..., 2003, s. 10) Pojem kariérové poradenství se postupně prosadil v posledních deseti letech, Freibergová (2005) jej vymezuje jako „systém poradenských služeb, jejichž cílem je pomáhat jednotlivcům jakéhokoli věku při rozhodování v otázkách vzdělávání, profesní přípravy, volby zaměstnání a při rozvoji kariéry v kterékoli fázi života“. V různých jeho vymezeních je zdůrazňováno komplexní pojetí poradenské péče, nejen podávání informací, ale i rozvoj kompetencí klientů. Kariérové poradenství nabízí spektrum služeb často označovaných jako poradenství pro volbu povolání, poradenství pro podporu profesní orientace apod., vstupuje do oblasti kariérového rozvoje a plánování. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) charakterizuje kariérové poradenství jako „služby zaměřené na pomoc jedincům v každém věku a fázi jejich života při rozhodování v oblasti školního vzdělávání, celoživotního vzdělávání i zaměstnání a při rozvoji kariéry (Career Guidance, 2004, s. 19).

Speciálněpedagogické poradenství získalo nové pojetí po roce 1989, neboť předcházející segregáční model ve školství byl nahrazen integračním a inkluzivním. Zlom tvoří rok 1991, kdy vznikla první pracoviště, která se věnovala dětem se zdravotním postižením (vyhláška č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách). Postupně vznikala také pracoviště, jež se zaměřovala na děti s poruchami chování, v současné době to jsou střediska výchovné péče. Tento druh poradenství se věnuje dětem, žákům a studentům se speciálními vzdělávacími potřebami, se zdravotním postižením a poruchami chování. Zabývá se depistáží a diagnostikou, poradenskou podporou a intervencí, stimulací, terapií a reedukací. „Jedním z cílů je prevence školní neúspěšnosti a sociální závislosti osob s postižením“ (Pipeková a kol., 2004). V některých případech působí i mimo rámec škol a podporuje rodiny s dětmi se zdravotním postižením.

Podrobně se činností školního poradenského pracoviště zabývá text druhé kapitoly.

1.3 ŠKOLSKÁ PORADENSKÁ ZAŘÍZENÍ

Paragraf 116 školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.) definuje činnost školských poradenských zařízení jako informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou. Poskytují odborné speciálněpedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a při přípravě na budoucí povolání. Spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu, zdravotnickými zařízeními, popřípadě s dalšími orgány a institucemi.

Mezi školská poradenská zařízení patří pedagogicko-psychologické poradny a speciálněpedagogická centra. Zařízení poskytující poradenské služby ve školství spolupracují také se školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné péče – středisky výchovné péče, orgány sociálně-právní ochrany dětí, policií, případně také s lékaři, psychology, therapy, ale i s nestátními subjekty: různými neziskovými organizacemi, krizovými centry apod.

1.3.1 PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉ PORADNY

Pedagogicko psychologické poradny (dále PPP) jsou zřizovány podle zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, poskytují poradenské služby na základě školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.), vyhlášky č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.), řídí se vyhláškou č. 147/2011 Sb. (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.), o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Standardní činnosti pedagogicko-psychologických poraden stanovuje příloha 1 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. (novelizována vyhláškou č. 116/2011 Sb.). Služba, která vyžaduje výkon jedné či více standardních činností uvedených v příloze 1 vyhlášky, je v případě žádosti dětí, žáků, studentů, rodičů⁶ (nebo zákonných zástupců), škol a školských zařízení poskytována bezplatně. Za úplatu mohou PPP poskytovat službu pouze v případě, že o ni požádá jiný subjekt (např. soud).

Služby jsou určeny dětem (přibližně od tří let, kdy vstupují do mateřské školy), žákům a studentům až do ukončení středního, případně vyššího odborného vzdělání. PPP poskytují také služby rodičům, pedagogům a školám. PPP mohou kontaktovat sami rodiče dětí nebo školy po dohodě s rodiči.

Hlavní náplní činnosti PPP je diagnostika, poradenství (včetně kariérového), intervence, nápravná péče a prevence. Participují na činnostech v oblasti prevence rizikového chování u dětí a mládeže, některé PPP připravují reedukativní a volnočasové aktivity či intervenční programy pro školní třídy, v nichž jsou problémové vztahy včetně projevu šikany. Napomáhají při rozvoji pedagogicko-psychologických kompetencí učitelů.

Všechny činnosti respektují ochranu práv uživatelů služeb (zásadní je informovaný souhlas jako podmínka poskytnutí služby) a ochranu osobních údajů. Povinností PPP je postupovat v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, zejména při předávání informací o dětech, žácích a jejich zákonných zástupcích, které jsou poskytovány v rámci poradenské služby třetím osobám a při zpracovávání důvěrných a citlivých údajů o uživatelích služeb. Písemné materiály a nálezy dostávají do rukou rodiče dětí a jen oni rozhodují, zda budou k dispozici škole. Pracovníci školního poradenského pracoviště je tedy mohou získat pouze se souhlasem rodičů.

Pracovníky PPP jsou obvykle psychologové a speciální pedagogové, kromě nich se na odborných činnostech podílejí také sociální pracovníci. Činnosti se realizují ambulantně formou individuální péče, ale též formou skupinové práce v prostorách poradny či částečně přímo ve školách a školských zařízeních.

Popis standardních činností PPP:

- Provádějí komplexní psychologickou, speciálněpedagogickou a sociální diagnostiku zaměřenou na šetření školní zralosti, na zjištění příčin poruch učení a chování a dalších problémů ve vývoji osobnosti, výchově a vzdělávání dětí a mládeže, na zjištění individuálních předpokladů pro uplatňování a rozvíjení schopnosti a nadání dětí a mládeže a komplexní pedagogicko-psychologickou diagnostiku v souvislosti s profesní orientací žáků.

⁶ V celé publikaci pojem „rodič“ označuje jakéhokoli zákonného zástupce žáka.

- Provádějí psychologické a speciálněpedagogické poradenské činnosti zaměřené na rozvoj osobnosti, sebepoznávání a rozvoj prosociálních forem chování dětí a mládeže, na prevenci školní neúspěšnosti a negativních jevů v sociálním vývoji dětí a mládeže, na nápravu poruch učení a chování a dalších problémů ve vývoji, výchově a vzdělávání dětí a mládeže a na vyjasňování osobních perspektiv dětí a mládeže.
- Zpracovávají posudky, odborné podklady pro rozhodnutí orgánů státní správy ve školství o zařazování a přeřazování dětí a mládeže do škol a školských zařízení a o dalších vzdělávacích opatřeních v případech stanovených školskými předpisy.
- Poskytují konzultace, odborné informace pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení při výchově a vzdělávání dětí a mládeže, jejichž psychický vývoj, sociální vývoj, výchova, vzdělávání a profesní orientace vyžadují zvláštní pozornost. Mohou uskutečňovat vzdělávací činnost pro pedagogické pracovníky v otázkách pedagogiky, psychologie a poradenství.
- Spolupracují s rezortními i ostatními institucemi a organizacemi a s orgány státní správy na území své působnosti při prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí.
- Zajišťují poradenské služby psychologů a speciálních pedagogů škol, které nemají tyto služby zajištěny jinak.

1.3.2 SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÁ CENTRA

Činnost speciálněpedagogických center (dále SPC) legislativně upravuje školský zákon (zákon č. 561/2004 Sb.), vyhláška č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.), dále vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.).

Činnost SPC je zaměřena na podporu klientů obvykle ve věku od tří do devatenácti let, a to jak klientů v předškolním věku v péči rodičů, tak na podporu klientů integrovaných do škol a školských zařízení, a klientů s těžkým a kombinovaným zdravotním postižením, kteří nemohou docházet do školy. SPC vykonává činnost ambulantně na pracovišti centra nebo v prostředí, kde klient žije (v rodině, v institucionální péči), ve škole, kde je integrován a vzděláván, eventuálně při diagnostickém pobytu klienta ve speciální škole či zařízení. SPC také poskytují učitelům běžných škol, do jejichž třídy jsou žáci s postižením integrováni, odbornou metodickou pomoc, pomáhají zajišťovat speciální pomůcky, přístroje i zařízení potřebné pro výuku.

Popis standardních činností SPC:

- depistáž klientů se zdravotním postižením (podle zaměření SPC) ve spádové oblasti stanovené zřizovatelem;
- speciálněpedagogická, psychologická a sociální diagnostika;
- poradenské, konzultační, terapeutické a metodické činnosti pro klienty, jejich rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu a pro pedagogické pracovníky;

- speciálněpedagogické stimulační a vzdělávací činnosti u integrovaných klientů, se zdravotním postižením a u klientů s těžkým a kombinovaným postižením;
- participace při přípravě a zpracovávání individuálních výchovně-vzdělávacích a stimulačních programů pro žáky integrované do běžných škol;
- zpracovávání odborných podkladů a posudků pro potřeby správních rozhodnutí o zařazení do systému vzdělávání a pro potřeby dalších správních řízení;
- poradenství k volbě vzdělávací cesty (kariérové poradenství) pro klienty se zdravotním postižením;
- odborné činnosti v rámci prevence sociálně patologických jevů ohrožujících klienty se zdravotním postižením;
- informační činnosti a propagace služeb SPC v širší veřejnosti;
- instruktáž a pomoc při úpravě prostředí při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a střední škol;
- tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek.

SPC jsou specializovaná, kromě standardních činností nabízejí také další typy služeb podle druhu zdravotního postižení klientů. Tyto služby poskytují nejen dětem, ale i jejich rodičům (zákonným zástupcům), školám a školským zařízením, které je vzdělávají.

Typy SPC podle zaměření:

- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům s **vadami řeči**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům **se zrakovým postižením**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům **se sluchovým postižením**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům s **tělesným postižením**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům s **mentálním postižením**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům s **poruchami autistického spektra**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům **hluchoslepým**;
- SPC poskytující služby dětem, žákům a studentům s **více vadami**.

Pracovní tým je složen ze speciálního pedagoga, psychologa a sociálního pracovníka. Tým bývá doplněn o další odborníky či externí spolupracovníky podle druhu a stupně zdravotního postižení klientů, jedná se zejména o logopeda, terapeuta, rehabilitačního pracovníka (fyzioterapeuta), případně etopeda. Externím spolupracovníkem bývá pediatr, psychiatr, neurolog, popřípadě další specialisté.

1.3.3 STŘEDISKA VÝCHOVNÉ PÉČE

Mezi školskými pracovišti, která mají velmi blízko k poradenským zařízením, ať už svými službami, činnostmi nebo typem klientů, jsou důležitá střediska výchovné péče (dále SVP). V současné době nejsou legislativně řazena ke školským poradenským zařízením, jejich činnost je vymezena zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, dále školským zákonem (zákon č. 561/2004 Sb.), vyhláškou č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně-vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče, a příkazem ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 21/2007, k činnosti středisek výchovné péče.

Klienty SVP jsou děti, žáci a studenti s rizikem vzniku a vývoje poruch chování, výchovných problémů a sociálně negativních jevů, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. SVP poskytují služby také rodičům a školám. Klienty mohou být děti od tří let věku až do ukončení přípravy na povolání, podle místních podmínek či zaměření SVP mohou služby poskytovat pouze určité věkové kategorie.

SVP poskytují poměrně široké spektrum služeb, k základním patří poradenské, diagnostické a preventivně výchovné, vykonávají také činnosti vzdělávací, reedukační, terapeutické. SVP úzce spolupracují s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zdravotnickými zařízeními a dalšími orgány podílejícími se na prevenci a řešení rizikového chování (mj. s policií). SVP poskytují služby ambulantní, internátní (pobytové) a stacionární (celodenní). SVP se mohou specializovat pouze na některou ze služeb, například jen ambulantní, časté je však poskytování ambulantních a internátních služeb v jednom středisku. S klienty pracují dlouhodobě, krátkodobě i příležitostně (jednorázově), individuálně i skupinově. Typ a forma služby se volí v závislosti na intenzitě problémů klientů.

V případě dlouhodobého vedení klienta se poskytují diagnostické, preventivně výchovné a poradenské služby jak ambulantně, tak jako služba stacionární či internátní, trvá déle než dva měsíce. Krátkodobá práce s klientem je ambulantní, je ukončena do dvou měsíců (předpokládá se nejméně pět návštěv SVP). Jednorázovým vedením se rozumí poradenská pomoc poskytnutá klientům v obtížné životní situaci nebo v životní krizi, kdy klienti nemají zájem o krátkodobé či dlouhodobé služby ve středisku. Mohou to být také konzultace poskytnuté rodičům nezletilých klientů nebo jiné osobě odpovědné za výchovu. Jednorázové vedení probíhá formou osobní či telefonické konzultace. Může též jít o činnosti s klienty, kteří již ukončili pobyt v SVP, ale žádají o jednorázovou poradenskou pomoc nebo psychologickou podporu v náročné životní situaci, při volbě další vzdělávací cesty, při výběru vhodné profesní přípravy apod.

Po skončení pobytu dostávají rodiče komplexní závěrečnou zprávu, jež obsahuje podrobnou diagnostiku dané poruchy chování, výsledky klienta podle určených cílů terapeuticko-výchovné péče a dále následná výchovná doporučení.

Popis činností SVP:

- nabídka a poskytování okamžité pomoci, rad či systematické péče při zachycení prvních signálů výchovných problémů, cílem je předcházet vážnějším výchovným poruchám;
- usilování o eliminaci nebo zmírňování již vzniklých poruch chování;
- rozvíjení spolupráce s rodinami klientů, přispívat tak k podpoře či obnově jejich funkcí a k ochraně práv dítěte;
- poskytování metodických a poradenských služeb pedagogickým a jiným odborným pracovníkům v oblasti péče o výchovně ohrožené děti a mládež, s rizikovým chováním apod.;
- po dobu práce s klienty úzká spolupráce s jejich kmenovými školami;
- zabezpečení úkolů vyplývajících z pokynů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR při prevenci zneužívání návykových látek ve školách a školských zařízeních;
- vytváření a realizace programů pro školní třídy zaměřených na eliminaci a řešení šikany, agrese nebo negativních vztahů (tzv. intervenční programy pro školní třídy).

SVP se organizačně člení na oddělení ambulantní, internátní a stacionární. Poskytnutí ambulantní péče v SVP je v ambulantním oddělení pouze na základě žádosti klienta či rodičů klientů, podání žádosti může být rodičům doporučeno školou nebo školským poradenským pracovištěm. Ambulantní péči obvykle předchází pedagogicko-psychologické a speciálněpedagogické vyšetření. Péče může být individuální či skupinová (klient může být zařazen např. do skupiny výcviku sociálních dovedností), případně rodina může docházet na rodinnou terapii. Tato péče je bezplatná. Pokud výsledky ambulantní péče neodpovídají potřebě klientů, je nabízena internátní dvouměsíční péče.

Internátní péče je poskytována na základě smlouvy, je částečně hrazena. Péče má režimový a terapeutický charakter. Klienti jsou v pravidelném kontaktu s rodinou, rodiče mohou být během pobytu účastníky rodičovské skupiny a společně se svými dětmi mohou absolvovat i různé programy nabízené SVP (např. zážitkový víkendový program). Školní docházka je zabezpečena buď přímo v SVP podle individuálního učebního plánu sestaveného kmenovou školou žáka, nebo ve škole, s níž má SVP dohodu.

Stacionární (celodenní) péče je nabízena na základě doporučení ambulantního oddělení a na žádost rodičů. Péče je bezplatná (hrazena je pouze strava). Celodenní péče je zpravidla dvouměsíční a probíhá jen ve dnech školního vyučování, případně mohou být klientům nabízeny dobrovolné prázdninové programy. Na rozdíl od internátní péče klienti nejsou v SVP ubytováni a po skončení programu (v odpoledních hodinách) odcházejí domů. Pro tuto péči jsou typické skupinové aktivity. Vzdělávání klientů je tak jako u internátní péče zajištěno buď v kmenové škole, nebo ve škole, s níž má SVP dohodu, případně přímo v SVP na základě individuálního učebního plánu sestaveného kmenovou školou žáka. V průběhu stacionární péče je pravidelná spolupráce s rodinou, například formou konzultací (fungování a hodnocení klienta v programu, doporučení a výchovná opatření), nabízeny jsou rodičovské skupiny.

Tým pracovníků v SVP obvykle tvoří pedagogičtí pracovníci (vychovatelé, asistenti pedagoga), speciální pedagogové, etopedi, sociální pracovníci a psychologové.

1.4 ORGÁNY SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) úzce spolupracují se všemi poskytovateli poradenských služeb ve školství. OSPOD zajišťuje na základě zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, obnovu narušených funkcí rodiny. OSPOD poskytuje sociálně-právní ochranu nezletilým dětem, pokud nepříznivé skutečnosti přetrvávají delší dobu nebo jsou intenzivní natolik, že mohou negativně ovlivňovat vývoj dítěte.

OSPOD je součástí krajských úřadů, obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Činnosti OSPOD vykonává dále Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Kromě toho je sociálně-právní ochrana zajišťována i obcemi v samostatné působnosti, kraji v samostatné působnosti, komisemi pro sociálně-právní ochranu dětí a dalšími právníckými a fyzickými osobami pověřenými výkonem sociálně-právní ochrany.

OSPOD vzhledem ke svému zaměření pravidelně spolupracuje se soudy, orgány činnými v trestním řízení, školami a školskými poradenskými pracovišti, SVP, zdravot-

níckými zařízeními. Na pracovníky OSPOD se mohou obracet se žádostí o pomoc rodiče v případě, že potřebují pomoc při výchově a péči o děti. O pomoc mohou žádat také školy, když nezvládají zajistit potřebnou spolupráci s rodiči dětí při závažných výchovných problémech (záškoláctví, agresivní chování apod.). Na OSPOD se se žádostí o pomoc může obrátit i dítě samotné.

Na větších úřadech obcí bývá OSPOD rozdělen na různá oddělení, jež však nemívají stejné názvy. Přesné organizační členění není předepsáno. Časté je, že se člení na **oddělení péče o dítě** (dále OPD) a na **oddělení sociální prevence** (dále OSP). Oddělení samozřejmě úzce spolupracují. Na oddělení péče o dítě pracují sociální pracovníci, na oddělení sociální prevence působí kurátoři pro děti a mládež. Na menších úřadech oddělení nejsou ustavena, rozděleny jsou ovšem činnosti sociálních pracovníků a kurátorů. Pracovníci OSPOD kromě sociálně-právní ochrany dětí poskytují sociálně-právní poradenství, sociální terapii, zprostředkovávají (příp. doporučují) odbornou pomoc a služby různých institucí a odborníků, zabývají se též oblastí náhradní rodinné péče a lidmi v obtížné životní situaci.

Sociální pracovníci vykonávají rozsáhlou sociální agendu na úseku péče o rodinu a děti, provádějí šetření v konkrétním prostředí, v němž děti žijí, tj. ve školách, v bydlišti, případně na pracovištích, zjišťují, zda je o ně dobře pečováno, jestli mají dobré podmínky pro očekávaný vývoj. Tato šetření konají na základě vlastního rozhodnutí, ale také v případě anonymních oznámení, na žádost soudu, sdělení občanů, případně organizací či institucí. Pokud je situace dětí závažná, jsou vážně ohroženy na zdraví nebo životě, pracovníci OPD podávají soudu návrh na nařízení předběžného opatření, soud musí rozhodnout do čtyřiaadvaceti hodin a zároveň provést rozhodnutí obvykle ve spolupráci s pracovníky OPD (krizová intervence). Také působí v oblasti sanace rodin, tedy pracují s rodinami, u nichž jsou narušeny základní funkce.

Kurátoři pro děti a mládež pracují s rodinami, dětmi, jež se dopustily činu jinak trestného, dále s mladistvými, kteří se dopustili provinění a bylo proti nim zahájeno trestní stíhání, nebo s těmi, kdo se dopustili přestupku, a také s dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami v chování či s výchovnými problémy (např. agresivita, záškoláctví, útěky z domova, závislosti).

Činnosti sociálních kurátorů jsou velmi pestré. Vedou také rozsáhlou agendu, spisovou dokumentaci o nezletilých dětech (mj. rejstříky dětí, jež se dopustily činu jinak trestného, mladistvých, kteří se dopustili provinění či přestupku, mladistvých ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu, dále rejstříky dětí s opakovanými poruchami v chování, rejstřík stanovených dohledů nad výchovou nezletilých a rejstřík dětí s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou a jsou v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy).

Provádějí návštěvy v rodinách, v nichž byl stanoven soudem dohled u dětí a mladistvých s poruchami chování, zprostředkovávají odbornou pomoc a služby různých institucí a zařízení (SVP, center volného času, center pro odvykání závislostí, zdravotnických pracovišť, nestátních subjektů apod.), spolupracují s policií. Také podávají soudu návrhy na zahájení trestního řízení v případě spáchání trestného činu na dětech (např. týrání, opuštění), návrhy soudu na vydání předběžného opatření (především v případě krizové intervence) a podle potřeby se pak účastní vydání rozhodnutí soudu, případně i výkonu tohoto rozhodnutí.

Jako opatrovníci zastupují nezletilé s poruchami chování v řízení o ústavní výchově a sledují dodržování práv dítěte, navštěvují jej v zařízení, vykonávají návštěvy dětí v SVP. Předkládají podněty soudu na zrušení ústavní výchovy, na upuštění od výkonu ochranné výchovy, k přeměně ústavní na ochrannou výchovu a naopak, případně k propuštění

z ochranné výchovy nebo podmíněné umístění mimo výchovné zařízení. V územně příslušném obvodu monitorují a analyzují situaci v oblasti rizikového chování, podílejí se též na realizaci preventivních aktivit.

Literatura

- Bartošek, M. (1998). *Pedagogicko-psychologické poradenství*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe.
- Career Guidance: A Handbook for Policy Makers*. (2004). Paris: OECD Publications.
- Freibergová, Z. (2005). *Poradenství pro volbu povolání a zaměstnání na úřadech práce v ČR*. Praha: MPSV, NVE.
- Hadj Moussová, Z. (2002). *Úvod do speciálního poradenství*. Liberec: Technická univerzita.
- Hloušková, L., Knotová, D., Novotný, P., Pol, M., Rabušicová, M. a kol. (2004). *Vzdělávání poradců v České republice: výzkumná zpráva*. Praha: Národní vzdělávací fond – Národní informační středisko pro poradenství.
- Hřebíček, L. (1997). Školní poradenství jako objekt transformace a prostředek prevence. *Pedagogická orientace*, 2, s. 71–80.
- Klímová, M. (1987). *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha: SPN.
- Kohoutek, R. (1999). *Historie pedagogicko-psychologického poradenství*. Brno: CERM.
- Kohoutek, R. (2008). *Výchovné poradenství*. Brno: Mendlova zemědělská a lesnická univerzita.
- Kol. (2009). *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. (2001). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice>.
- Pipeková, J. a kol. (2004). *Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením*. Praha: IPPP.
- Tisková zpráva* (2008). Projekt VIP-Kariéra pomohl ke zlepšení psychologického, výchovného a kariérového poradenství na školách. Dostupné z: <http://www.vip.nuov.cz/index.php?c=696>.
- Výzkum služeb kariérového poradenství a potřeb jeho klientů na základních a středních školách v ČR: souhrnná zpráva*. (2003). Praha: NUOV.

2. ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVISTĚ

Lenka Ondráčková

Poradenští pracovníci, kteří působí přímo ve školách, poskytují celou řadu služeb. Jejich množství je závislé na personálním složení pracoviště. Rozsah poradenských služeb, jež má poskytovat škola, vymezuje § 7 vyhlášky č. 116/2011 Sb. (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.), o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

§ 7 Škola

1. Ředitel základní, střední a vyšší odborné školy zabezpečuje poskytování poradenských služeb ve škole zpravidla výchovným poradcem a školním metodikem prevence, kteří spolupracují zejména s třídními učiteli, učiteli výchov, případně s dalšími pedagogickými pracovníky školy. Poskytování poradenských služeb ve škole může být zajišťováno i školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem.
2. Ve škole jsou zajišťovány poradenské služby v rozsahu odpovídajícím počtu a vzdělávacím potřebám žáků školy zaměřené na:
 - a) prevenci školní neúspěšnosti,
 - b) primární prevenci sociálně patologických jevů,
 - c) kariérové poradenství integrující vzdělávací, informační a poradenskou podporu vhodné volbě vzdělávací cesty a pozdějšímu profesnímu uplatnění,
 - d) odbornou podporu při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně žáků z jiného kulturního prostředí a žáků se sociálním znevýhodněním,
 - e) péči o vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků,
 - f) průběžnou a dlouhodobou péči o žáky s výchovnými či výukovými obtížemi a vytváření předpokladů pro jejich snižování a
 - g) metodickou podporu učitelům při aplikaci psychologických a speciálněpedagogických poznatků a dovedností do vzdělávací činnosti školy.

V příloze vyhlášky je popis standardních činností (příloha 3 k vyhlášce č. 72/2005 Sb.), jež mají poradenští pracovníci ve škole vykonávat. Tato vyhláška však nevynechává pojem školní poradenské pracoviště.

Kromě již tradičních služeb, jako jsou kariérové poradenství a péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, je třeba se ve školách věnovat oblasti prevence rizikového

chování žáků a školní neúspěšnosti, neméně důležitá je také podpora a vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti žáků a užší spolupráci rodiny a školy nebo podpora integrace dětí a žáků se zdravotním postižením do běžných typů škol a práce s mimořádně nadanými žáky. V neposlední řadě je nutné poskytnout poradenské služby rovněž pedagogům a podporovat celkovou proměnu školy.

Pokud není ve školách ustaveno školní poradenské pracoviště a poradenské služby poskytují pouze výchovní poradci a školní metodici prevence, pak se stává, že nemají dostatek času a někdy ani odborné znalosti řešit celou šíři problémů, kterou v současné době výchovně-vzdělávací proces přináší. V těch školách, kde poradenské pracoviště existuje a tým tvoří kromě výchovných poradců a školních metodiků prevence i školní psychologové a školní speciální pedagogové, jsou s jejich činností velmi pozitivní zkušenosti. Současná legislativa ovšem neřeší financování těchto pro školy tolik potřebných odborníků, pro školy není zajištěna stabilita a optimální podmínky pro vybudování kvalitního systému poradenských služeb. Legislativa přesně popisuje, jaké standardní činnosti mají poradenští pracovníci ve škole vykonávat, podmínky pro jejich práci však často takovým požadavkům neodpovídají.

Jde především o časovou náročnost poradenské práce. Výchovný poradce má na větších školách učená úvazek snížený o tři až čtyři hodiny týdně, školní metodik prevence nemá úvazek snížený. Školního speciálního pedagoga či školního psychologa všechny školy k dispozici nemají a spolupráce s pedagogicko-psychologickými poradnami a speciálněpedagogickými centry tento problém neřeší, přestože může být na velmi dobré úrovni. Problémem zde jsou především dlouhé čekací doby na vyšetření a také vzdálenost poradenského zařízení od každodenní školní praxe. Zkušenosti ze škol ukazují, že pokud se objeví problém a škola dokáže nabídnout rodičům způsob jeho řešení, jehož součástí je i vyšetření žáka ve školském poradenském zařízení, dlouhá čekací doba na vyšetření rodiče může mnohdy od spolupráce odradit. Přitom pokud by ve všech školách byli školní psychologové či školní speciální pedagogové, mnohem lépe by fungovala prevence a vyhledávání rodičích se problémů a do školských poradenských zařízení by se na komplexní vyšetření posílaly pouze závažnější případy.

Vytváření školního poradenského pracoviště

Kvalitní poradenské služby ve školách jsou v současné době jednou z možností podpory kvality výchovně-vzdělávacího procesu, možností zvládnout problémy, které tento proces přináší, včetně vytváření podmínek pro úspěšnou inkluzi dětí s různým postižením či znevýhodněním. Zkušenosti ze škol ukazují, že budování školních poradenských pracovišť ve školách je správnou cestou. Problémy se dobře zvládají tam, kde poradenští pracovníci ve škole spolupracují a kde se daří propojit řešení problémových situací s účinnou prevencí.

Žák, který má ve škole problémy, potřebuje komplexní péči. Ta může být účinná pouze tehdy, když se poradenští pracovníci ve škole společně s vyučujícími žáka domluví na tom, kdo a jak bude tomuto žákovi pomáhat. Například žáci s poruchami učení mají obvykle problémy s prospěchem, kvůli nimž se mohou dostat na okraj třídního kolektivu a stát se terčem posměchu spolužáků. A taková situace má blízko k zárodkům šikanování. Do stejné pozice se však může dostat i žák mimořádně nadaný, který je ochotný na sobě pracovat, aktivně se zapojuje do vyučování a plní i úkoly zadané nad rámec běžných školních povinností. Pokud taková situace ve třídě nastane, může školní metodik prevence připravit pro třídu program zaměřený na podporu vzájemné tolerance